

شورای عالی حوزه علمیه قم

مرکز مدیریت حوزه های علمیه خاوران

مدرسه علمیه الزهراء (سلام الله عليها)

شهرستان خمینی شهر

عنوان:

نقش زنان در نشر و تبلیغ دین

استاد:

سرکار خانم ابوطالبی

پژوهشگر

فاطمه فریدنی

تابستان ۱۳۹۷

چکیده:

موضوع این پژوهش نقش زنان در نشر و تبلیغ دین یکی از زمینه‌هایی است که زنان باایمان همواره مردان را در این راه یاری نموده و مشارکت فعالی داشته‌اند. گرچه این نقش در مقاطعی از تاریخ به ظاهر کمرنگ جلوه نموده است، اما انبیاء الهی به مدد وحی همواره تلاش نمودند تا دید منفی را که در کالبد جامعه به شدت ریشه دوانیده اصلاح نمایند. زنان صدر اسلام در شرایطی که درپرتو تعالیم ارزشمند اسلام نصیبشان شد، در پیشبرد قافله‌ی تمدن و بقاء فرهنگ اسلامی کمتر از مردان نبوده‌اند. تبلیغ، پیام است و پیام به معنی اعتقاد، اندیشه یا گرایشی است که پیام‌دهنده قصد انتقال آن را به پیام‌گیرنده دارد و ممکن است بار اعتقادی، سیاسی، اقتصادی، اخلاقی، علمی و ... داشته باشد. انبیاء و اولیای الهی با تبلیغ دین و ارزش‌های دینی هدایت و سعادت انسان را به ارمغان آورده‌اند؛ چنان‌که خداوند تنها رسالت پیامبران را تبلیغ می‌داند در جهان امروز که بحران‌های فرهنگی درصدد تهی کردن انسان از معنویت می‌باشند، تبلیغ دین و ارزش‌های نشأت گرفته‌ی از آن به جهت مقابله‌ی این بحران‌ها ضرورت ویژه‌ی پیدا می‌کند. سیر تاریخی تبلیغات دینی پیامبران که به صورت قصص انبیاء در قرآن کریم آمده قابل تعمق و تأمل است. از زمانی که آدم ابوالبشر پا بر زمین نهاده، شریعت و دعوت بوده است و تا بعثت خاتم انبیاء که پیام‌آوران بسیاری به عرصه‌ی ارشاد و هدایت گام نهاده‌اند همواره انسان داعیان و مبلغانی داشته که بدان تصریح دارد.

این مقاله با رویکرد توصیفی و به اعتبار ابزار کتابخانه‌ای می‌باشد.

کلید واژه‌ها: تبلیغ، زن، نقش.

مقدمه:

تبلیغ، هنری است جاودانه که با تلاش پی گیر مبلغان بر تابلوی هستی به نمایش در می آید. در این میان تبلیغ دینی از اهمیت شایانی برخوردار است بانوان از ظرفیت‌ها و توانایی‌های تعلیمی و تبلیغی ویژه ای برخوردارند. البته تبلیغ دین توسط زنان تنها یک حرکت اسلامی به‌شمار نمی‌آید، بلکه بهره‌گیری از موقعیت زنانه برای تبلیغ دین، مورد توجه دیگر نیز بوده است. اسلام، کامل ترین شریعت آسمانی، با تبلیغ متولد شد و بقاء و جاودانگی آن نیز در سایه سار تبلیغ مبلغان و هدایت گران مذهبی به وجود خواهد آمد از این رو آشنایی مبلغان فرهیخته و وارسته ی عرصه ی دین باوری با شیوه های گوناگون تبلیغی در سراسر گیتی امری ضروری است. آگاهی از ابزارهای تبلیغ و جدیدترین شیوه ها و روش ها به مبلغان این امکان را خواهد داد که افزون بر هدایت جامعه ی اسلامی به سوی سعادت و سلامت دینی، از ورود افکار و اندیشه هایی که بر مبنای دین گریزی و یا دین ستیزی است ممانعت به عمل آورند.

در جامعه ی کنونی بشری به علت گسترش ارتباطات و سهولت دست یابی به اندیشه های به ظاهر منطقی غرب و پیشرفت سریع تکنولوژی در جوامع گوناگون و در نتیجه مورد تهاجم فرهنگی قرار گرفتن کشورهای جهان سوم و در حال توسعه؛ تبلیغ های دینی نیز باید تحوّل ی ژرف یافته و در شیوه ها و ابزارهای تبلیغی تجدید نظر گردد. ماهواره ها و ویدئوها چشم های ناپاک قرن بیستم هستند که به‌عنوان خطری نابود کننده، فرهنگ و مبانی دینی ما را مورد حمله قرار داده اند و تبلیغات ما باید علاوه بر تعلیم مفاهیم و تعالیم مذهبی و دینی در پی خنثی کردن آثار شوم این پدیده ی فرهنگ برانداز باشند. این نوشتار در پی بیان شیوه ها و ابزارهای تبلیغ است که با تجربه ای نه چندان بزرگ آمیخته است تا چه قبول افتد و چه در نظر آید.

۱.۱ اهمیت تبلیغ :

تبلیغ و دعوت، ارشاد و هدایت مردم به ارزشهای الهی از اصول رسالت پیامبران الهی بوده و خط اصلی برنامه آنان را تشکیل می داده است. و پیامبران خود را مبلغ و پیام رسان پروردگار و اندرزگویی امین خوانده اند.

«الذین یبلغون رسالات الله و یخشونه و لا یخشون احدا الا الله...»^۱؛ «همان کسانی که پیامهای خدا را ابلاغ می کنند و از او می ترسند و از هیچ کس جز خدا بیم ندارند. و خدا برای حسابرسی کفایت می کند». در شأن پیامبران الهی و مبلغین راستین است. در جهان امروز که بحران های فرهنگی در صدد تهی کردن انسان از معنویت می باشند، تبلیغ دین و ارزش های نشأت گرفته ی از آن به جهت مقابله ی این بحران ها ضرورت ویژه ای پیدا می کند، دارد که روش پیامبر (صلی الله علیه وآله) نیز همین است.

علی (علیه السلام) در تجلیل از مبلغان به دیدار آنان اظهار اشتیاق می کند؛^۲ و امام صادق (علیه السلام) وجود مبلغان راستین را مایه احیای دین و آثار امامت و نبود آنان را سبب نابودی دین دانسته است.^۳

بر این اساس، هر فردی از اعضای جامعه اسلامی موظف است که مردم را به ارزشها دعوت و از ضد ارزشها باز دارد. در طول تاریخ، مؤمنان به انبیا پس از ایمان خویش نخستین وظیفه خود را ارشاد و دعوت مردم می دانستند. پس از پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله) نیز این سیره ادامه داشت. مسلمانان از هر فرصتی برای تبلیغ اسلام استفاده می کردند. بر اساس همین وظیفه، تاجری که برای تحصیل معاش به دورترین نقاط گیتی سفر می کرد، از دعوت به اسلام غافل نبود، بلکه شغل اصلی خود را تبلیغ تلقی می کرد و در راه انتشار و گسترش اسلام از هیچ کوششی فروگذار نمی کرد، و از همین راه بود که اسلام به دورترین نقاط عالم راه یافت و به جاهایی رسید که فاتحان صدر اسلام و پس از آن به آن جاها نرسیده بودند.

هم اکنون نیز تبلیغ وظیفه ای همگانی است و هر مسلمانی وظیفه دارد که به اندازه توان خود، اسلام را با کردار و گفتار خود معرفی نماید. علاوه بر این، ضروری است که گروهی تحت نظر سازمان تشکیلاتی به این مهم اقدام کنند و با برنامه ریزی دقیق، با توجه به نیازهای زمان به تبلیغ اسلام بپردازند و عینیت بخشیدن ارزشهای دینی را در زندگی مردم به عهده بگیرند.

«فلولا نفر من كل فرقة منهم طائفة ليتفقهوا في الدين و لينذروا قومهم اذا رجعوا اليهم لعلهم يحذرون.»^۴؛ چرا از هر گروهی دسته ای به سفر نروند تا دانش دین خویش را بیاموزند و چون بازگشتند مردم خود را هشدار دهند، باشد که از زشتکاری حذر کنند».

این چنین است که از نخستین روزهای دعوت اسلام، گروهی با تفقه در دین رسالت تبلیغ و پاسداری از اسلام و گسترش آن را به عهده گرفتند. از همان روزهایی که پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله) مصعب ابن عمیرها، معاذ ابن جبل ها و عبد الله ابن رواحه ها را برای ابلاغ رسالت و تعلیم السلام به مناطق دور و نزدیک فرستاد، هسته اولیه «دعاة» و مبلغین تشکیل شد.^۵ پیامبر (صلی الله علیه وآله) نیز شخصا به تشکیل اجتماعات مختلف اقدام کرد و با خواندن خطبه در اجتماعات جمعه و جماعات و تبلیغ انفرادی مردم و گاه با نوشتن نامه به تبلیغ و نشر معارف و احکام اسلام پرداخت. در سال هفتم هجری، با تأمین نسبی امنیت داخلی به گسترش دامنه تبلیغ پرداخت و داعیانی را برای هدایت زمامداران و ملتهای آن روز گسیل داشت.^۶

۲. تاریخچه تبلیغ:

گذشته ی «تبلیغ» از تاریخ هیأت بشری جدا نبوده است و ریشه در هبوط حضرت آدم به زمین دارد. از آن جا که حجت خدا همواره روی زمین وجود داشته و از طرفی، انسان موجودی متفکر، اجتماعی و دگرگراست، همچنین رشد و کمال شخصیت خود را در سلامت جامعه و جلوگیری از انحرافات می داند، از هر وسیله ی ممکن برای القای فکر خود به دیگران و باز داشتن دیگران از ضربه زدن به جامعه، استفاده می کند.

امام علی (علیه السلام) در مورد عهد و میثاق الهی با فرزندان آدم، در رساندن رسالت خداوندی می فرماید:

«واصطفی الله - سبحانه - من ولده انبياء اخذ على الوحي ميثاقهم و على تبليغ الرسالة امانتهم لما بدّل اكثر خلقه عهد الله اليهم فجعلوا حقه واتخذوا الا زاد معه»؛ «خداوند سبحان از فرزندان آدم، انبیاء را برگزید و بر وحی و تبلیغ رسالت از آنان پیمان گرفت، تا رسم امانت نگه دارند، آنجا که بیشتر مردم، عهد خدا را دگرگون ساخته، حق او را نادیده گرفته و به همراه او شریکان گرفته اند.»^۷

دعوت و هدایت، از زمان آدم ابوالبشر آغاز شده است تا بعثت حضرت محمد (صلی الله علیه وآله) هزاران پیام آور در عرصه ی ارشاد و هدایت، گام برداشته اند «و لقد بعثنا في كل امة رسولا ان اعبدوا الله واجتنبوا الطاغوت»؛ «ما در میان هر امتی پیامبری فرستادیم، با این هدف که خدا را پرستش کنند و از طاغوت، اجتناب نمایند.»^۸

از آن پس فهیمه یکسال لباس سپید پوشید؛ چرا که خود را عزادار نمی‌دانست، همان گونه که در تدفین او گفته بود: «اگر غلامرضا به مرگ طبیعی مرده بود، سیاه می‌پوشیدم؛ چرا که عزیزی از دست رفته بود. اما اکنون لباس سپید عروسی‌ام را بر تن کرده‌ام؛ چرا که می‌دانم او هست، ناظر است، شاهد است، من حتی از او خداحافظی هم نمی‌کنم...». کلامش چنان شورانگیز بود که بانویی از فهیمه ۱۹ ساله خواسته بود تا اگر پسرش شهید شد، فهیمه در مراسم ختمش سخنرانی کند.^{۳۶}

۹-۱-۳. تبلیغات برای ایجاد روحیه حماسی در رزمندگان

هنر، همچنانکه پیر مراد رزمندگان گفته بود: دمیدن روح تعهد در انسان‌هاست... و این چنین بود که شاعران و هنرمندان زن در این میان نقش آفرینی کردند. اشعار حماسی و شورانگیز مرحومه سپیده کاشانی، خانم سیمین دخت وحیدی و طاهره صفارزاده، همچون شعر خنساء در زمان پیامبر، حماسه ساز بزرگمردان بود. تهیه و نصب پلاکاردها و تراکت‌های تبلیغاتی و شعارها و... نیز شیوه‌ای دیگر بود.

چنین است که رهبر معظم انقلاب می‌فرمایند: «ما در جنگ و انقلاب مشاهده کردیم که نقش خانم‌ها اگر از مردها بیشتر نبود، کمتر هم نبود. اگر زنان حماسه جنگ را نمی‌سرودند و جنگ را در میان خانه‌ها یک ارزش تلقی نمی‌کردند، مردها اراده و انگیزه رفتن به میدان جنگ را پیدا نمی‌کردند. ده‌ها عامل دست به دست هم می‌دهد تا خیل عظیم بسیجی را به سمت جبهه روانه کند. یکی از مهمترین این عامل‌ها، روحیه همسران و زنان است...»^{۳۷}

نتیجه:

با توجه به این که زن نیمی از پیکر اجتماع است و با در نظر داشتن روند تاریخی در رابطه با زنان می توان جایگاه زنان را در نظام هستی و نقش و تأثیر بسزای آنان را دریافت. زن در تمامی وقایع و فرآیندهای جاری در طول تاریخ ارتباط مستقیم داشته است. زنان باایمان در این راه همانند زمینه های دیگر که در آن برادرانشان را یاری می کردند، به کمک مردان آمده و با او مشارکت فعال داشته اند. بنابراین سزاوار است اگر گفته شود همه ی سعادت ها از دامن زن بلند می شود و زن مبدأ همه ی خیرات است و اگر زن متحول شود، جامعه متحول می شود.

یکی از مواردی که بررسی آن بسیار ضروری می باشد، بحث روش تبلیغ آن حضرت در دفاع از ولایت است. باید دید روش تبلیغ حضرت زهرا (سلام الله علیها)، چگونه بوده است که همه ائمه: فرزندان خود را به حفظ خطبه فدکیه سفارش می کردند؟! بانوان مدینه از میراث شهیدان پاسداری کرده، یاد و خاطره افتخار آفرین جانبازان راه خدا را بزرگ داشتند و نگذاشتند که یاد و افتخارات آنان در تاریخ کم رنگ شود. زنان انصار که بیشترین کشتگان از آنان بود به سفارش پیامبر نخست به خانه حمزه سیدالشهدا رفتند. در آنجا ضمن همدردی با خاندان پیامبر در عزای آن شهید غریب، از ایثارها و شجاعت های شهیدان یاد کردند. بنابراین هر که مبلغ دین است، پیش از هر چیزی خود باید به متن و محتوای پیام، باور داشته باشد و بدان متخلق باشد. و بعد با استفاده از امکانات روز سطح تبلیغی خود را افزایش داده تا در نتیجه بتواند بر مخاطبان خود اثر گذار بوده و وظایف تبلیغی خود را انجام دهد.

پی نوشت:

- ^۱سوره احزاب آیه ۳۹.
- ^۲محمد دشتی، نهج البلاغه، ج ۱، تهران، چ ۱، اسوه، ۱۳۸۲، حکمت ۱۴۷.
- ^۳مرعشی شهاب الدین، بهجة الامال فی شرح زیده المقال، جعفر حائری، ج ۴، تهران، چ ۱، بنیاد فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۱، ص ۱۶۸.
- ^۴سوره توبه آیه ۱۲۲
- ^۵عبدالملك بن هشام، السيرة النبويه، مسعود انصاری، ج ۱، بیروت، چ ۱، دار المعرفه، ۱۳۷۵، ق، ص ۱۸۴.
- ^۶محمد باقر مجلسی، بحار الانوار، ج ۱۰۹، بیروت، چ ۱، دارالحیاء، ۱۴۰۳، ق.
- ^۷محمد مهدی دشتی، نهج البلاغه، ج ۱، تهران، چ ۱، اسوه، ۱۳۸۲، خطبه اول.
- ^۸سوره نحل آیه ۳۶.
- ^۹ناصر، مکارم شیرازی، ج ۲۴، تهران، چ ۱، دارالکتابه السلام، ۱۳۷۴.
- ^{۱۰}سوره قلم آیه ۱.
- ^{۱۱}سوره الرحمن آیه ۴.
- ^{۱۲}محمد دشتی، نهج البلاغه، ج ۱، تهران، چ ۱، اسوه، ۱۳۸۲، خطبه ۸۳.
- ^{۱۳}المتقی الهمدی، کنز المعال، احمد بن سنبل، ج ۵۱، بیروت، چ ۵، مؤسسة الرسالة، ۱۴۰۱، ق، ص ۲۹۸.
- ^{۱۴}ابن کثیر، البدایة و النهایة، وحید میرجانی، ج ۲، بیروت، دارالفکر، ۱۳۹۸، ق، ص ۶۲.
- ^{۱۵}سوره شعراء ۲۱۴.
- ^{۱۶}محمد حسین طباطبائی، تفسیر المیزان، قم، ج ۱۵، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۸۳، ش، ص ۴۷۵.
- ^{۱۷}همان
- ^{۱۸}محمد باقر مجلسی، بحار الانوار، ج ۱۹، بیروت، چ ۱، دارالحیاء، ۱۴۰۳، ق، ص ۶۳.
- ^{۱۹}سوره حجر آیه ۹۴.
- ^{۲۰}مرتضی مطهری، امامت و رهبری، ج ۱، قم، چ ۶۱، صدرا، ۱۳۶۹.
- ^{۲۱}محمد باقر مجلسی، بحار الانوار، ج ۱۹، بیروت، چ ۱، دارالحیاء، ۱۴۰۳، ق، ص ۶۳.
- ^{۲۲}همان.

- ^{۲۳} علی بن الحسین علم الهدی، الشافی فی الامامه، خضر اشرفی، ج ۴، تهران، چ ۲، مؤسسه الصادق، ۱۴۱۰ ق، ص ۷۱.
- ^{۲۴} ابراهیم امینی، بانوی نمونه اسلام، ج ۱، قم، چ ۷، شفق، ۱۳۷۱، ص ۱۸۷.
- ^{۲۵} همان.
- ^{۲۶} محمد باقر مجلسی، بحار الانوار، ج ۲۴، بیروت، چ ۱، دارالحیاء، ۱۴۰۳ ق، ص ۳۶۴.
- ^{۲۷} مرتضی مطهری، حماسه حسینی، ج ۱، قم، چ ۶۱، صدرا، ص ۴۱۱-۳۹۷.
- ^{۲۸} جعفر، شهیدی، قیام امام حسین علیه السلام، تهران، چ ۹، فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۲، ص ۱۸۵.
- ^{۲۹} ابن ابی الحدید، شرح نهج البلاغه، غلامرضا لایقی، ج ۷، قم، مؤسسه مرعشی نجفی، ۶۴۹، ص ۱۵۹.
- ^{۳۰} زهراکاشانیها، بانو امین اصفهانی، تهران، رامین، ۱۳۸۲، ص ۱۰-۱۱.
- ^{۳۱} مرضیه اسلامیت، بانو امین تفسیر مخزن العرفان، تهران، خانه کتاب، ۱۳۸۹، ص ۷-۸.
- ^{۳۲} طیبه چراغی، بانو نصرت بیگم امین، فصلنامه بانوان شیعه، ۱۳۸۳، شماره ۱، ص ۹۳.
- ^{۳۳} تول زرکنده، بانو امین، تهران، انتشارات مدرسه، ۱۳۸۴، ص ۷۹.
- ^{۳۴} مرضیه اسلامیت، تفسیر مخزن العرفان، تهران، خانه کتاب، ۱۳۸۹، ص ۱۹.
- ^{۳۵} علیرضا کمری، نامه‌های فهیمه، دفتر ادبیات و هنر مقاومت، ص ۱۳۷.
- ^{۳۶} همان
- ^{۳۷} مجموعه سخنرانی مقام معظم رهبری، حدیث ولایت، ج ۳، تهران، سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۷، ص ۵۴.

فهرست منابع:

*قران کریم، مترجم فولادوند.

* نهج البلاغه ، محمد دشتی، ج ۱، تهران، چ ۱، اسوه، ۱۳۸۲، حکمت ۱۴۷.

۱. ابن کثیر، البدایة و النهایة، وحید میرجانی، ج ۲، بیروت، دارالفکر، ۱۳۹۸ ق.

۲. ابن هشام عبدالملک، السیرة النبویه، مسعود انصاری، ج ۱، بیروت، چ ۱، دار المعرفه، ۱۳۷۵ ق.

۳. ابن ابی الحدید، شرح نهج البلاغه، غلامرضا لایقی، ج ۷، قم، موسسه مرعشی نجفی، ۶۴۹.

۴. اسلامیت مرضیه، بانو امین تفسیر مخزن العرفان، تهران، خانه کتاب، ۱۳۸۹.

۵. امینی ابراهیم، بانوی نمونه اسلام، ج ۱، قم، چ ۷، شفق، ۱۳۷۱.

۶. چراغی طیبه، بانو نصرت بیگم امین، فصلنامه بانوان شیعه، ۱۳۸۳، شماره ۱.

۷. دفتر مقام معظم رهبری، حدیث ولایت، ج ۳، تهران، سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۷.

۸. زرکنده بتول، بانو امین، تهران، انتشارات مدرسه، ۱۳۸۴.

۹. شهاب الدین مرعشی، بهجة الامال فی شرح زیدة المقال، جعفر حائری، ج ۴، تهران، چ ۱، بنیاد

فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۱.

۱۰. شهیدی جعفر، قیام امام حسین علیه السلام، تهران، چ ۹، فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۲.

۱۱. طباطبای محمد حسین، تفسیر المیزان، قم، ج ۱۵، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۸۳ ش.

۱۲. علم الهدی علی بن الحسین، الشافی فی الامامه، خضر اشرفی، ج ۴، تهران، چ ۲، موسسه الصادق،

۱۴۱۰ ق.

۱۳. کاشانیها زهرا، بانو امین اصفهانی، تهران، رامین، ۱۳۸۲.

۱۴. کمری علیرضا، نامه‌های فهیمه، دفتر ادبیات و هنر مقاومت، بی تا.

۱۵. متقی علی، کنزالمعال، احمد بن سنبل، ج ۵۱، بیروت، چ ۵، موسسه الرسالة، ۱۴۰۱ ق.

۱۶. مجلسی محمد باقر، بحار الانوار، ج ۱۰۹، بیروت، چ ۱، دارالحیاء، ۱۴۰۳ ق.

۱۷. مطهری مرتضی، امامت و رهبری، ج ۱، قم، چ ۶۱، صدرا، ۱۳۶۰.

۱۸. مطهری مرتضی، حماسه حسینی، ج ۱، قم، چ ۶۱، صدرا، بی تا.

۱۹. مکارم شیرازی ناصر، ج ۲۴، تهران، چ ۱، دارالکتابه السلام، ۱۳۷۴.